

De aantrekkingskracht van de stad

Verhogen van de aantrekkelijkheid van de stad is een van de ambities van de structuurvisie Dordrecht die vorig jaar is vastgesteld. Deze ambitie is een leidraad voor ons werk. Verhogen van de aantrekkelijkheid is belangrijk omdat we concurreren met andere steden om mensen en investeringen. We hebben mensen nodig om een vitale samenleving te bouwen en onderhouden, en om geld uit te geven waarmee het voorzieningenniveau op peil blijft. Hoe hoger de concentratie van bewoners en bedrijven, hoe hoger het voorzieningenniveau. We hebben investeringen nodig om de gebouwde omgeving op orde te houden en sociale voorzieningen te kunnen betalen.

Gerard Marlet heeft een onderzoek gedaan naar wat een stad in de eenentwintigste eeuw aantrekkelijk maakt. Belangrijke zaken die hij noemt zijn de bereikbaarheid van banen, de aanwezigheid van een historische binnenstad, de aanwezigheid van winkels en culturele voorzieningen en de aanwezigheid van een goed woonmilieu.

Dat is de eenentwintigste eeuw. Maar wat trok de mensen in het verleden naar de stad? Wat trok de mensen naar Dordrecht? Door de eeuwen heen zijn er veel verschillende redenen geweest waarom mensen naar Dordrecht trokken, om zich te vestigen of de stad te bezoeken, vrijwillig of onvrijwillig. In dit essay wil ik een paar van die redenen langs lopen.

13^e en 14^e eeuw

Handelaren

Dordrecht ligt op een plek waar de zee en de rivieren elkaar ontmoeten. Op deze plek moesten goederen van zeeschepen worden overgeladen in kleinere bootjes die verder de rivieren op konden varen. Dat maakt de plek heel geschikt om handel te drijven, vooral nadat de bewoners van de stad hiervoor voorzieningen hadden aangelegd zoals kades en pakhuizen. Dordrecht dankte zijn aantrekkingskracht voor handelaren dus aan zijn ligging en door handig in te spelen op de kansen die dit bood.

In 1299 krijgt Dordrecht het stapelrecht. Handelaren zijn verplicht hun goederen in Dordrecht te koop aan te bieden. De reikwijdte hiervan wordt met het Maasrecht uitgebreid. Als Dordrecht ook nog het marktrecht krijgt komen boeren, ambachtslieden en handelaren uit de wijde omgeving naar Dordrecht om hun producten op de markt te brengen. De aantrekkingskracht van Dordrecht is nu afgedwongen. Het levert Dordrecht macht en rijkdom, maar het kost ook geld en moeite. Het stapelrecht moet gehandhaafd worden door met schepen op de rivier te patrouilleren om ervoor te zorgen dat niemand Dordrecht voorbij vaart. En na de Sint Elisabethsvloed is dit handhaven vrijwel onbegonnen werk geworden. Dordrecht is makkelijk te omzeilen. Dordrecht heeft lang geprobeerd de verworven rechten te behouden, maar heeft daardoor te weinig ingespeeld op nieuwe kansen om de aantrekkingskracht van de stad te verhogen.

15^e eeuw

Vluchtelingen en Bedevaartgangers

De Sint Elisabethsvloed van 1421 en de overstromingen in de jaren daarna hebben van Dordrecht een eilandstad gemaakt. De dorpen in de omgeving worden onbewoonbaar en er komt een stroom vluchtelingen naar Dordrecht. Een deel daarvan zal weer weggetrokken zijn om ergens anders te gaan boeren. Een deel zal in de stad zijn gebleven om een nieuw bestaan op te bouwen. Dit zou afgeleid kunnen worden uit de bevolkingsgroei van Dordrecht. Die groei (ca 1800 personen) is tussen de jaren 1400 en 1450 hoger dan in de vijftig jaar daarvoor en de vijftig jaar daarna. De aantrekkingskracht van de stad bestaat voor deze vluchtelingen uit het bieden van veiligheid. Binnen de muren zijn de bewoners veilig voor het water.

In 1457 is er een grote stadsbrand in Dordrecht. Ook een deel van de Grote Kerk gaat in vlammen op. Wat niet verbrandt is een relikwie: een stukje hout van het kruis van Christus. Het is een wonder en het begin van een hele reeks wonderen, vooral genezingen. Vanwege dit wonder wordt de processie van het Heilig Hout ingesteld en wordt de Grote Kerk een bedevaartplaats. Tal van bedevaartgangers bezoeken het altaar van het Heilig Hout. Het is mij niet duidelijk of er veel bedevaartgangers van buiten de stad naar Dordrecht trekken. De wonderen worden vooral ervaren door Dordtenaren en mensen uit de directe omgeving. Wel duidelijk is dat het investeringen oplevert. Volgens één bron (de "Brugse commissie") is de hele kerk zelfs herbouwd met het geld van de offergaven.

De 16e en 17e eeuw Ambachtslieden en "Congresgangers"

In de 16e en 17e eeuw groeit Dordrecht van ca 11.000 (in het jaar 1514) inwoners naar ca 21.000 (in het jaar 1700) inwoners. Dat is niet zo veel als de groei van andere Hollandse steden. Rotterdam groeit bijvoorbeeld naar ca 50.000 inwoners, Leiden naar 70.000, Delft naar 24.000 (aantallen in het jaar 1680). De groei van steden in die tijd en dus ook de groei van Dordrecht komt voornamelijk voort uit migratie en niet uit geboorteoverschot. De omstandigheden in de steden waren zodanig dat er meer mensen overleden dan er geboren werden. Dat betekent dat Dordrecht in die tijd dus minder aantrekkelijk is dan Rotterdam of Leiden. Maar ook Dordrecht trekt migranten aan, gelokt door de gunstige marktomstandigheden en het godsdienstige klimaat.

Onder de migranten in Dordrecht zijn Vlaamse calvinisten die de boekdrukkunst meebrachten, Luthers-Duitse Suikerraffinadeurs en Engelse wolwevers. Deze migranten hebben fors bijgedragen aan de welvaart van de stad. Dordrecht is bijvoorbeeld lange tijd een centrum van de boekdrukkunst geweest, waar Bijbels en andere boeken werden gedrukt. Is dit misschien de reden dat er in Dordrecht zoveel antiquariaten zijn te vinden? Andere zichtbare overblijfselen van investeringen van deze migrantengroepen zijn onder andere de Waalse kerk en de Lutherse kerk.

In 1618 -1619 vindt in Dordrecht een internationale calvinistische kerkvergadering (De Dordtse Synode) plaats. Afgevaardigden en godgeleerden komen uit binnen- en buitenland zoals Engeland, Hessen, Geneve, Bremen en Emden. Tal van hoogwaardigheidsbekleders zijn aanwezig, waaronder prins Maurits en de Friese stadhouder Willem Lodewijk. In 180 zittingen wordt vergaderd over de kerkorde en de leerregels.

Dordrecht wordt als vergaderplaats gekozen vanwege de status (nog steeds de eerste stemhebbende stad in de Staten-Generaal), de gunstige ligging en het feit dat de Remonstranten weinig aanhang hadden. De Contraremonstranten waren namelijk als winnaar uit de strijd met de Remonstranten gekomen. Ook waren er al eerder synodes gehouden.

Een congres met hoge gasten dat maanden duurt. Wat een reuring moet dat in de stad gegeven hebben. Al die deelnemers hebben onderdak en voedsel nodig en kunnen dat ook betalen. Toeristen komen er op af, want hier wordt geschiedenis geschreven. Ook aan hen verdient de stad. De spin-off hiervan zal vergelijkbaar zijn met die van een Floriade of een WK voetbal.

De Synode heeft de stad inkomsten en naamsbekendheid opgeleverd tot ver in de toekomst. Zelfs nu nog trekt Calvinij bezoekers naar Dordrecht.

De 18^e en 19^e eeuw Soldaten en Schilders

In de tweede helft van de achttiende eeuw staan de patriotten in Dordrecht op tegen Stadhouder Willem de Vijfde. Die roept de steun in van zijn zwager en Pruisische troepen maken een eind aan de opstand. Dordrecht geeft zich over en op het eiland van Dordrecht worden zware verdedigingswerken aangelegd. Enkele jaren later is het tij gekeerd en halen de patriotten Franse soldaten als bevrijders binnen. De

aantrekkingskracht van de stad, voor zover je daarvan kunt spreken, bestond in dit geval uit haar politieke keuze. Een keuze die uiteindelijk heeft geleid tot het afschaffen van privileges zoals het stapelrecht.

Dit zijn niet direct de bezoekers waar een stad op zit te wachten. En als ze zich vestigen zal dat waarschijnlijk een ongemakkelijk gevoel gegeven hebben. Niet het soort bewoners waarmee een vitale samenleving kan worden opgebouwd.

Hoe anders is dat met de schilders in de tweede helft van de negentiende eeuw. Zij komen naar Dordrecht om met eigen ogen het licht, de luchten en de stadsgezichten van oude meesters als Albert Cuyp te zien en te schilderen. De schilders komen vooral uit Frankrijk, Engeland en Amerika, maar ook uit andere delen van Noordwest-Europa. Sommige schilders zagen Dordrecht alleen vanuit de boot, andere verbleven enige tijd in de stad. Tijdens hun verblijf zullen ze een inspiratie geweest zijn voor de vele kunstenaars die in Dordrecht werkzaam zijn.

Dordrecht is voor deze kunstenaars aantrekkelijk vanwege haar schilderachtigheid. Die manifesteert zich in de ligging aan het water met de vele schepen, het silhouet met als markant punt de stompe toren van de Grote Kerk en de deels vervallen huizen aan de havens. Vooral de Voorstraatshaven waar de huizen met hun voeten in het water staan wordt vaak geschilderd.

Tot slot

De hierboven geschetste aantrekkingskracht van Dordrecht is heel divers en er zijn ongetwijfeld meer redenen geweest om naar Dordrecht te trekken. Maar er zit veel herkenbaars in. Zoals de combinatie van de aanwezigheid van werk en een relatief tolerant klimaat, dat handwerkslieden naar de stad trok. Wij noemen die nu de "creatieve klasse", mensen die met bedrijvigheid en innovaties de stedelijke economie aanzwengelen. Of het organiseren van de Synodes die deelnemers en bezoekers hebben getrokken, vergelijkbaar met de evenementen van nu. En tenslotte de historische binnenstad die talloze schilders naar de stad heeft gelokt. Wij beschouwen die nu als een van de belangrijkste iconen van Dordrecht.

Dat is niet zoveel anders dan de aantrekkingskracht die Gerard Marlet voor steden in de eenentwintigste eeuw beschrijft.

Emma Forsten
15 november 2014

Geraadpleegd:
Syllabus Dordtologie
Databank bedevaartplaatsen in Nederland
Calvijn en Dordrecht: plaatsen van herinnering, F.van Lieburg en H. van Duinen
Kroniek van Dordrecht, J. Alleblas
Komen en gaan: immigratie en emigratie in Nederland vanaf 1550, H. Obdeijn en M. Schrover
Dromen van Dordrecht